

סכר של שילוח ומפעלי מים של חזקיהו

במאמר זה נדון מגוון השאלות החל מסכר בריכת חמרא, מקום עיר דוד, מקום קבר דוד, חומות נחמיה ומפעלי מים של שלמה וחזקיה

תוכן עניינים:

1. סכר של בריכת שילוח או בריכת חמרא
2. נקבת חזקיה
3. בריכה החצובה בחפיר דרומי של המצודה
4. מקום קברי דוד
5. קשר בין קברי דוד לחומת נחמיה
6. נקבה בגבעה דרום מזרחית ("עיר דוד")
7. בריכה תחתונה ובריכה עליונה
8. איך מים הגיעו להר הבית
9. השלמת הדיון אל מערכת מים בגבעה דרום-מזרחית

1. סכר של בריכת שילוח או בריכת חמרא

לאחרונה התפרסם מאמר חשוב על [סכר של שילוח](#). במאמר זה נעשה תיארוך של זמן בניית הסכר של הבריכה בקצה דרומי של מה שמכונה "עיר דוד", על ידי פחמן 14. החוקרים לקחו פריטים אורגניים כגון חתיכות קש בתוך המלט שגילם זהה לזמן בניית הסכר. הדבר העיקרי שמאפיין את הבדיקה הנוכחית, הוא שעקומת כיוול של זמן BP (before present) אשר מתקבל במעבדות, עקומה זאת היא מונוטונית וחדה ונותנת זמן מכויל כמעט חד משמעי. תוצאות המעבדה עבור שלשה דגמים של קש הם: 2609,25; 2642,33; 2675,23; ושל קנה דק 2606,13 (מספר שני הוא אי ודאות סביב מספר ראשון). נתן לאחד את ארבעה הדגימות למוצע של 2622,12. הזמן המכויל הוא 805-795 לפני הספירה בהסתברות 68%, ו-809-792 בהסתברות 95%. בעלי המאמר מייחסים את בניית הסכר למלך יהואש או בנו אמציה.

יש לציין שלפי הכרונולוגיה התורנית יציאת מצרים היתה בשנת 2449 למניין בהר"ד שאנו מונים, תחילת בניין בית המקדש כעבור 480 שנה ב- 2929 ותקופת מלכות שלמה 2926-2966. כדי לקבל זמן לפני הספירה, יש להחסיר 3761. לכן מלכות שלמה מ- 835 עד 795 לפנה"ס. טווח זמן 805-795 לעיל נופל בסוף מלכותו.

ישנה עדות היסטורית שאכן שלמה בנה בריכה זאת. יוסף בן מתתיהו במלחמות ה' ד' ב' מתאר את מהלך החומה הראשונה של ירושלים. וכך הוא כותב (תרגום שמחוני): "ראשית החומה הזאת ברוח צפון על ידי המגדל הנקרא הפיקוס (מגדל דוד או מגדל אמצעי) וכו'. ולעברה השני, מרוח מערב, החלה במקום ההוא ועברה המקום הנקרא בית צוא אל שער האסיים, ומשם נסבה לרוח דרום ועברה על מעין

השלוח, ומשם סבבה עוד הפעם ונטתה לרוח מזרח אל ברכת שלמה, עד הגיעה אל המקום הנקרא עפל, ופגעה באולם המזרח אשר להר הבית". מהלך חומה זאת מוסבר בפירוט במאמר על [חומות נחמיה](#) ומשוחזר על גבי מפת [Bliss and Dickie](#). בריכת שלמה נמצאת בפינה דרום-מזרחית של החומה ומסומנת במפה בשם Old Pool.

בדיקה זאת בסכר מצטרפת לבדיקות שעשו מתחת לאבני מגדל המעיין. שם קבלו זמני BP 2800,30; 2720,21; 2650,22 ו- לבור מטווח Pit L 145, שם קבלו זמן 2672,18. (הם מופיעות גם במאמר הנוכחי. אנחנו נדבר עליהן בפרק 9).

לכן תיארך במאמר זה מהווה ראיה חזקה לנכונות הכרונולוגיה התורנית. ואיך אנו מסתדרים עם הכרונולוגיה המקובלת על כל היסטוריונים? ראה על כך מאמרים: [גלות מצרים](#) ובפרט בסוף עמ' 71-72, [בית ראשון וגלות בבל](#) (ושם סוף עמ' 22).

מחברי המאמר סוברים שתעלה II ממעין שילוח אל בריכה זאת נעשתה יחד עם בנין הסכר, ונקבת השילוח המכונה נקבת חזקיה נחצבה כמה עשרות שנים אחרי כן. אין תוצאות של פחמן 14 עבור התעלה. בטיח הקדום של נקבת השילוח נעשתה בדיקה של פחמן 14 על ידי Frumkin at al. היו שתי דגימות. אחת של עץ נתנה זמן BP 2620,35 ושניה של צמח קצר חיים 2505, 35. התוצאה הראשונה נותנת זמן מכויל 68% 811-781 לפני הספירה, ושניה נותנת 68% אשר מתחלק לשלשה תחומים 770-744, 12% 691-665, 12% 646-550, 44%. הזמן הראשון מתאים לתקופת שלמה. אבל אפשר לטעון שהעץ היה זקן. לפי הכרונולוגיה התורנית חזקיה מלך בשנים 3200-3229. מפלת סנחריב היתה בניסן 3214 (ראה מאמר על [בית ראשון](#)). אחרי החסרת 3761 מקבלים 532-561, ו- 547. ישנו תחום משותף קטן 561-550 בין טווח 646-550 לעיל ומלכות חזקיה. אבל לפי הכרונולוגיה המקובלת צריך להזיז את מלכות חזקיה 160 שנה אחורה לטווח 692-721. טווח זה נמצא מחוץ לשלשה תחומים לעיל. לפי כתובת 3 שמצאו גליל ושקרון (ראה פרק 6) הנקבה נחצבה בשנה 17 של חזקיה. זאת שנת 3216 או 545 לפני הספירה ואחרי הזזה של 160, 705 לפנה"ס. שנת 545 נמצאת 5 שנים אחרי 550 ו- 705-14 שנה לפני 691. אולם קשה להכריע בשאלה מי חצב את הנקבה על סמך שתי בדיקות פחמן 14 בלבד.

2. נקבת חזקיה

במאמר על [חומות נחמיה](#) (פרק 2) ישנו דיון ארוך על זיהוי של עיר דוד עם מגדל דוד הידוע. גם הוצע תואי של נקבת חזקיה האמתית מברכת חזקיה ועד היציאה שלה מקישלה, מערבה. בשנת 2019 פורסם מאמר של גיבסון ולויס על [תעלה תת קרקעית](#) מתחת לכנסייה נוצרית אשר ממזרח למגדל דוד. תעלה זאת הולכת מזרחה כ- 78 מ' בשיפוע קטן למטה, המשכה סתום. בקצה מערבי של התעלה, מתחת לכנסייה, יש לה המשך צפונה ודרומה (שניהם סתומים). החוקרים סוברים שתעלה זאת התחברה בצפון אל בריכת חזקיה ובדרום המשיכה אל גן ארמני ובמזרח הגיעה להר הבית. תעלה זאת כנראה מתחברת אל פתח ניקוז בחומה מערבית של קישלה.

על גבי גוגל ארץ סימנו את [מהלך הנקבה](#) ונקודות אחרות הקשורות אליה. נתן לראות את הכל בגוגל ארץ [קובץ kml](#). הנקבה מתחילה בנקודה המסומנת בשם [גיחון](#). זאת נקודת חיתוך של ציר הבית וציר הקברים. ציר הבית (קו אדום) הוא ציר סימטריה של בית המקדש. הוא עובר דרך מרכז ק"ק בכיון

5.971 מעלות צפונה מן המזרח (או דרומה מן המערב) בכיוון זריחת השמש בפסח ממוצע בירושלים 13 יום אחרי תקופת ניסן. ציר הקברים (קו תכלת) הוא קו גיאודזי אחד העובר דרך קבר אהרן בהר רמון, מרכז מערת קבר אבות במערת המכפלה, קדקוד כיפה של קבר רחל וקבר דוד המחושב במתחם המשטרה בקישלה. מקום קבר אהרן הוסבר ב**מאמר** (קואורדינטות במאמר הם במערכת GRS80 אשר קצת שונות מקואורדינטות GPS של גוגל ארץ). מקום קבר דוד הוסבר במאמר על **חומות נחמיה** (פרק 3.2 עמ' 14) ומסומן ב**שרטוט** (אנחנו נדון עליו בהמשך). (הערה: השרטוט הוא על גבי מפה במאמר של סיון וסולר "תגליות במצודת ירושלים בשנים 1980-1984")

נקודה הבאה היא נקודת **פיצול** מתחת לכנסיה אליה ירדו גיבסון ושות'. משם יוצאת תעלה נוספת מזרחה לכיוון הר הבית. חשבנו קואורדינטות שלה על סמך נקודה 30 במפה 2 במאמר של גיבסון וקואורדינטות של פינות הבניין שמצאנו בעזרת **GIS**. נקודה הבאה היא פיר בפניה דרום-מזרחית של שער הכניסה למשטרה בקישלה. על פיר זה נודע לי מארכיאולוג עמית ראם אשר ראה אותו בשנת 1999 לפני שהעמידו על מקומו אנטנה (כעת העבירו אותה משם וכיסו את המקום במדרכה). מקום זה מסומן במספר 18 ב**שרטוט 1.17** בעמ' 282 של ספרו The Qishle excavation of the old city of Jerusalem. נציין שקטע של המשך התעלה דרומה, הוא קטע 30-31 במפה 2 הנ"ל, מכון אל מקום הפיר.

נקודה אחרת (מספר 17 באותו שרטוט) הוא Cistern (בור מים) בתוכנית של המצודה על ידי וורן במרכז החצר של קישלה. בשרטוט 1.17 של ראם קו התעלה עובר מנקודה 18 ל- 17 ומשם ליציאה. אבל לפי נתונים של וורן בספרו **Survey of Western Palestine** (עמ' 282 שורה 171) עומק הבור 7 רגל ומפלסו 2537 רגל מעל פני הים. זהו מפלס 773.28 מ' ואילו תחתית התעלה שתיאר גיבסון נמצאת בנקודה 30 במפלס 764.6 מ'. לכן אין קשר בין התעלה והבור.

הנקודה הסופית והעיקרית היא היציאה של נקבה תת קרקעית מתחת לבית המעצר בקישלה. יציאה זאת חצובה בסלע שעליו בנוי כותל מערבי הקדום של ירושלים. כותל זה מכונה על ידי ראם בשם W2 ומתוארך על ידו לתקופת בית ראשון. ביציאה זאת יש **שני פתחים**. תחתית פתח תחתון במפלס כ- 762.6 מ' ושל עליון כ- 764.4 מ' (נמדד בעזרת **שרטוט 1.10** בספר של ראם). רוחב הפתח התחתון כ- 30 ס"מ. פתח עליון עשוי בצורה מסוגגנת עם מרזב, אבל נקב קטן שדרכו אמורים לצאת מים סתום. יתכן שהוא נסתם בסיד ויתכן שחציבתו לא הושלמה. נציין שמפלס החור 764.4 תואם את מפלס תחתית התעלה של גיבסון 764.6 מ'. יתכן שבתחילה חשבו לעשות יציאה במפלס 764.4 ואחר כך שינו דעתם ועשו יציאה במפלס 762.6 מ'. ויתכן שפתח עליון היה פתוח ותחתון היה סתום בפקק. יציאת המים בפתח עליון היתה סימן שמים במערכת הגיעו לגובה 764.4 מ' ואז היו פותחים את הפקק התחתון כדי להוריד את עודפי המים. נציין שגובה שכתבנו 764.4 מ' לא מדויק ויתכן שהוא 764.6 בצד פנימי (מזרחי) של הנקב. מכל מקום יש כאן ראיה שיציאת מים זאת מחוברת לתעלה עיקרית אותה תיאר גיבסון ודרכה כנראה לבריכת חזקיה. אם מי תעלה מגיעים לתחתית הפיר הנ"ל אז סביר להניח שמשם הם הולכים בקו ישר ליציאה הנ"ל. לכן חברנו את שתי הנקודות בקו ישר. יש כאן מופת: קו ישר זה עובר דרך קבר דוד המחושב. אנחנו נדון במשמעות הדבר הזה בהמשך.

גיבסון אשר חקר לראשונה בשנת 1983 את המנהרה בהמשך לפתח היציאה, סבר שזאת תעלת ביוב אשר שימשה את ארמון הורדוס. אבל אם מים אלו באו לשם ישירות מתחתית הפיר ואילו מתעלת מי שתיה, איך מים אלו הפכו לביוב?

ראם הקדיש לחקר המנהרה המכונה אצלו T10, כמה דפים בספרו (עמ' 53-62). גם הוא סובר שזאת תעלת ביוב. הוא מייחס אותה לתקופה הרודיאנית. נתן לפרש ממצאים שלו באופן אחר ולהוכיח מהם שמנהרה זאת מתקופת בית ראשון. למשל, מעל קירות המנהרה החצובה בסלע בצד דרום וצד צפון נבנו קירות אבן כמו אבנים של כותל W2 מתקופת בית ראשון. הוא סובר שבזמן החציבה פרקו את כותל W2 ובנו מהם את הקירות הנ"ל. אבל לפי שרטוט 1.2 בספרו, כותל זה צפונית למנהרה פונה מזרחה וכמעט ונעלם מתחת לקיר של קישלה. לכן במקום החציבה לא נשאר ממנו הרבה אם בכלל. ונפח האבנים קדומות בקירות הנ"ל גדול בהרבה מנפח אבני כותל W2 שיכלו להשתמש בהן.

3. בריכה החצובה בחפיר דרומי של המצודה

זאת [הבריכה](#) המסומנת בכחול. היא נחפרה לראשונה בשנים 1980-1984 על ידי סיון וסולר. הדבר פורסם [במאמר](#) (הערה: אם הקישורית לא נפתחת, יש להעתיק אותה ולפתוח בחלון נפרד. המאמר נמצא ב-jstor ויש לפתוח שם חשבון ללא תשלום). זאת בריכה גדולה מאד, חצובה בסלע. רואים היום את הדופן הצפוני שלה במערב ובמזרח וחלק צפוני של הדופן המערבי. דופן המזרחי ודופן הדרומי חבויים מתחת למתחם המשטרה בקישלה. אורך גלוי של הבריכה ממערב למזרח 23 מ' ורוחב גלוי כ- 11 מ'. מתחת לבריכה ישנו חלל גדול ובו שני פתחים. פתחים אלו מכוסים על ידי בסיסי שני עמודים זהים. גובה הבסיסים 60 ס"מ קוטר עליון 102-110 ס"מ (תלוי במקום מדידה), קוטר תחתון כ- 6/5 מקוטר עליון. בתוכו חצוב פתח גלילי בקוטר כחצי קוטר עליון. ריצפת הבריכה מסלע ישר ללא טיח במפלס כ- 763.7 מ' (נתוני GIS). עומק הבור כנגד פתח מזרחי 6.4 מ' (מפתח עליון ולמטה). מרחק ממרכז הפתח המערבי עד דופן המערבי של הבריכה 5.7 מ' ועד דופן צפוני 8.1 מ'. מרחק בין מרכז הפתחים 14.4 מ'. אם נניח שפתחים הם סימטריים ביחס לצורת בריכה מלבנית אז אורך הבריכה 25.8 מ' ורוחבה 16.2 מ'. אפשר לכוון אותם ל- 50 ו- 32 אמות הארץ של 51 ס"מ. אלו בערך מידות של אולמות של שלמה (על כך בהמשך). שטח בריכה כזאת קטן במקצת משטח [בריכת שילוח](#) ה"ביזנטית" אשר חפרו [בליס ודיקי](#).

מניין הגיעו מים לבריכה? פיר בפתח קישלה נמצא כ- 30 מ' מזרחה מגבול מזרחי של הבריכה. לכן השערה שלנו היא שמים לבריכה הגיעו מתחתית פיר זה. נזכיר שמפלס המים בתעלה של גיבסון בקצה מערבי שלה 764.6 מ'. אם מים הגיעו לבריכה ממפלס זה אז הם כיסו את הבריכה עד גובה כ- 90 ס"מ ועלו על גובה עליון של הפתחים. נתן היה לטבול בבריכה זאת אף בישיבה.

מערבה מן הבריכה עובר קיר ברוחב כ- 3.7 מ' ובין הקיר ולבין הבריכה מסומן אצלם גרם מדרגות. את הקיר הם מייחסים לתקופה ביזנטית ולכן גם את הבריכה. אבל ראם בספרו (עמ' 38) מייחס את הבריכה לתקופה חשמונאית או הרודיאנית. הוא גם מזהה ליד הבריכה קצה מערבי של הקיר W2 מתקופת בית ראשון (וקורא לו W2A). מעליו וקצת מזרחה בנוי קיר W1A שהוא המשך קיר W1 מתקופת בית שני. קירות אלו מסומנים אצלו בתמונה 2.61. ראה גם [תמונה](#) שלנו. הקיר ה"ביזנטי" הוא כנראה המשך של קיר W3 מתקופת בית שני שהוא בן זוגו של קיר W1.

בעזרת GIS זיהינו את הפינה הצפון-מערבית של בליטה W2A. קואורדינטות שלה 221684.27/631436.35. בדופן צפוני של הבריכה בצד דרומי שנראה טוב ב-GIS מדדנו נקודה 690.51/443.56. כותל מערבי של העיר בקטע 21-22 (ראה [ראה מפה](#)) מכווין לפי חשבוננו 11.14 מעלות מזרחה מן הצפון. לכן מרחק בין המשך המחושב של קיר W2A לדופן מערבי של הבריכה הוא

4.78 מ'. זה קרוב ל-9 אמות הארץ של 51 ס"מ ועובי כותל מערבי של הר הבית במקום ארבע אבנים ענקיות במנהרות הכותל. בשרטוט 1.2 בספרו של ראם, עובי כותל W2 יחד עם כותל W1 בנוי עליו ויחד עם כותל מערבי של בית המעצר בקשלה שכנראה בנוי על W2 או W1, עובי זה בקצה צפוני של המבנה 4.44 מ' (לפי קני מידה בשרטוט). אלו כמובן השערות כי לא נתגלה פן מזרחי של כותל W2. מכל זה אנו מסיקים שדופן מערבי של הבריכה סמוך לגבול מזרחי של חומה מערבית של ירושלים בתקופת בית ראשון.

במאמר על [חומות נחמיה](#) בעמ' 13-14 ישנו דיון על הקטע 21-22 שהחזיק נחמיה בן עזבוק. קטע זה מתואר בנחמיה ג' ט"ז "אחרי החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית הגברים". זיהינו את הבריכה העשויה עם הבריכה החצובה אבל אז לא ידענו את ממדיה, את מקומה המדויק ואת מפלסיה. וכן לא ידענו על תעלה מזרחית שתיאר גיבסון. עכשיו הזיהוי שלנו מתחזק מאד. מסתבר מאד שהיא חלק של אותה מערכת מגיחון העליון ומשטח בריכת חזקיה אשר קצה דרום-מערבי שלה נמצא בנקודת היציאה שדברנו עליה בפרק 2. אם זאת הבריכה העשויה אז היא היתה קיימת בזמן נחמיה והיא מתקופת בית ראשון. הדבר גם מוכיח שהיה מקור מים בירושלים בשטח בריכת חזקיה הרבה שנים לפני שבנו את האמה העליונה מבריכות שלמה. וכמובן הוא מוכיח שעיר דוד היא מגדל דוד ולא גבעה דרום-מזרחית כמו שמקובל היום.

מאידך, מי שטוען שבריכת השילוח בנחמיה ג' ט"ו היא הבריכה ה"ביזנטית", צריך לקיים את כל הפסוקים אחרי כן. הבריכה העשויה חייבת להיות בריכת חמרא, וקברי דוד צריכים להיות דרומה מבריכת השילוח לפחות 100 מ' דרומה ממערות שמצא ווייל. מאחר והקף החומות צריך להיות מבריכת השילוח דרומה עד פינה דרום-מזרחית של העיר ומשם מערבה עד פינה דרום-מערבית ומשם צפונה, אז אחרי כמה פסוקים נגיע אל פסוק כ"ו "והנתינים היו יושבים בעפל וכו'" בפינה צפון מערבית של העיר. עשינו נסיון זה במאמר [חומות נחמיה](#) עמ' 2-3 והוא לא הצליח.

אם מפיר בפתח קישלה יוצאות שתי תעלות כמו שמסומן בשרטוט בצהוב, אז אפשר להסביר את תפקודה של נקודת היציאה המערבית מקישלה. בדרך כלל יציאה זאת היתה סתומה. אם מים הגיעו למפלס של הנקב העליון 764.6 מ' והוא מפלס תעלה מזרחית ומפלס מים בבריכה החצובה אז ידעו שהבריכה מלאה. אם רצו לרקן את הבריכה או להנמיך מפלס בה, היו פותחים את הנקב התחתון. לכאורה, ברגע זה מים בקצה מערבי של תעלת גיבסון (נקודה 30) היו יורדים מתחת למפלס 764.6 מ' והיתה נפסקת זרימת מים להר הבית! אלא לפי דעת גיבסון (עמ' 34 במאמר) פתח כניסה תחתון בנק' 30 שימש לפתיחה או סגירה של שער הסכר אשר היה מאפשר לנתק זרימה מזרחה מזרימה דרומה.

4. מקום קברי דוד

בפרק זה נדון בפירוט במקום קברי דוד. הדבר כבר נידון במאמר [חומות נחמיה](#) בסוף פרק 3.2. מאז השתפרו המדידות וגם הבנות שלנו. כתבנו שקבר דוד נמצא על קו ישר המקשר קבר אהרן, קבר אבות וקבר רחל ובו זמנית הוא נמצא בקו אורך גבול מערבי של מגרש 50 אמה הנוסף על הר הבית העתידי של 3000 על 3000 אמה. כל הנקודות מסומנות בקובץ [kml](#) (יש להתקין תוכנה Google Earth. אם הקובץ לא נפתח על ידי לחיצה, יש לשמור אותו במחשב ולפתוח ידנית). מרכז רגב

(tumulus) משוער של אהרן: רוחב 30.501072, אורך 34.637170, נתוני גוגל. דיוק של גוגל כנראה עד 3 מ'. לגבי זיהוי של קבר אהרן ראה [מאמר](#). קבר אבות נמצא בבנין מערת המכפלה במערה פנימית. על סמך מדידות העמדנו את מרכז המערה 50 אמות של 51 ס"מ לאורך הבנין ושליש רוחב הבנין מפינה דרום מערבית של הבנין כאשר כותל מערבי של הבנין פונה 40 מעלות מערבה מן הצפון. הדבר הוסבר [במאמר](#). קואורדינטות GPS שלו 31.524643, 35.1107217. קבר רחל מזוהה על ידי כיפה מעליו. מרכז הכיפה במקום קדקד לפי GIS 31.7193623, 35.202062. כיון קו גיאודזי מקבר רחל לקבר אבות **21.8940** מעלות מערבה מן הדרום, מרחק 23.26 ק"מ. כיון מקבר רחל לקבר אהרן **21.8958** מעלות, מרחק 145.42 ק"מ. הפרש שתי זוויות 0.0018 מעלות. קו 21.8940 מקבר רחל לקבר אהרן יפגע 4.5 מ' מזרחה ממרכז הרגב. בגבולות דיוק של גוגל זה עדיין בתוך העיגול של הרגב.

כעת נמשיך קו ישר מקבר רחל (שהיא נקודה ודאית) באותה זווית 21.8940 מעלות בכיון נגדי, מזרחה מהצפון. קו זה פוגע בקו אורך גבול מערבי של המגרש 35.2284933 בקו רוחב 31.7755439. ברשת ישראל החדשה זהו **221734.99 631429.89**. אם במקום זווית 21.8940 למערת המכפלה נקח זווית 21.8958 לקבר אהרן נקבל קו רוחב קבר דוד **631429.31**, 0.58 מ' דרומה יותר.

עכשיו נבדוק איך נקודה זאת מתייחסת לקו המחבר את הפיר עם נקודת היציאה של הנקבה. קואורדינטות מקום הפיר לפי GIS 221746.98 631438.48 (בערך, כי המקום בו עמדה אנטנה לא השתמר במדויק). מקום היציאה 221681.13 631395.71 (נקודת היציאה נמדדה בעזרת שרטוט 1.2 בספר של ראם וקואורדינטות חיצוניות של בית המעצר). הנקודה הראשונה של קבר דוד נמצאת 0.64 מ' דרומה מנקבה, נקודה שניה נמצאת 1.13 מ' דרומה מן הקו. מהו פרוש הדבר?

כתוב בתוספתא (מסכת בבא בתרא פרק א):

"קבר שהקיפתו העיר בין מארבע רוחות בין משלש רוחות בין משתי רוחות זו כנגד זו יתר מחמשים אמה לכן ומחמשים אמה לכאן אין מפנין אותו פחות מיכן מפנין אותו כל הקברות מתפנין חוץ מקבר המלך ומקבר הנביא ר' עקיבא אומ' אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין אמרו לו והלא קברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה היו בירושלם ולא נגע בהן אדם מעולם אמ' להן משם ראייה מחילה היתה שם והיתה מוציאה טומאה לנחל קדרון".

מכאן אנו רואים שיש חשיבות בהרחקה של קבר מן העיר 50 אמה. מאחר והר הבית העתידי יהיה 3000 על 3000 אמה אז הרחיקו את קברי דוד מערבה 50 אמה נוספות. לקו אורך הגבול המערבי של 3000 אמה (221760.50 ברשת ישראל) יש אחיזה בשטח. זהו גבול מערבי של בריכת חזקיה וגבול מזרחי של חומת קישלה. מפינה דרום-מזרחית של מגדל דוד יוצא לשם כותל קדום, ויתכן שלאורך קו זה עברה חומה מזרחית פנימית של תחום עיר דוד. גם לגבול מערבי של מגרש 50 אמה (קו אורך 221734.99) יש סימן כמו שכתוב במאמר על [מגדל דוד](#) (מופתים 1 ו-2). אבל בזמן הבית קבר דוד היה בתוך העיר, בפנים מחומה החיצונה (חומה W2 לפי סימוני ראם). לכן היה צורך במחילה אשר תוציא את הטומאה החוצה. וזה מה שעשתה הנקבה מן הפיר עד היציאה! אבל קשה, כתוב שמחילה היתה מוציאה טומאה לנחל קדרון, ואילו נקבה מקישלה היתה יורדת למה שנקרא היום גיא בן הנם. וי"ל שגיא בן הנם מתחבר בסוף עם קדרון ושניהם יוצאים אל ים המלח.

איך מתייחסת הנקבה לקבר? האם היא עוברת בתוכו או בצידו? קברי דוד מן הסתם היא מערה גדולה חצובה בסלע ומלכים קבורים בכוכים בקירות המערה. סה"כ קבורים שם 12 מלכים: דוד, שלמה, רחבעם, אבים, אסא, יהושפט, יהורם, אחזיהו, אמציה (יהואש נקבר מחוץ למערה), עזריהו, יותם, חזקיהו (אחרי שהוציא את אחז אביו משם). אם הם קבורים בשלושה קירות ובקיר רביעי פתח, ואם נותנים לכל כוך אמה ורווח אמה בין הכוכים ובין כוך ופינה, אז גודל מינימלי של המערה 9 על 9 אמות. אותה נקודה מיוחדת על ציר הקברים על גבול מערבי של המגרש בהכרח נמצאת בפתח מזרחי של המערה כי אם היא נמצאת נניח באמצע החדר אז כוכים אשר מזרחה ממנה נכנסים אל תוך מגרש 50 אמה. ואם נקבה עוברת בסמוך לה אז בהכרח היא עוברת מתחת למערה.

ועכשיו צריך לעשות חשבון גבהים. תחתית הנקבה לא נמוכה מיציאה תחתונה במפלס 762.4 מ'. גג הנקבה לא נמוך ממפלס עליון של המים 764.6 מ'. גובה הסלע גלוי בחפיר מזרחי של המצודה 55 מ' צפונה מקבר דוד 768 מ'. מפלס הרחוב מזרחה ממנו 774.3 מ' ועולה ל- 775.6 בקישלה סמוך לקבר דוד. לכן אפשר להניח בביטחון שגובה סלע ליד קבר דוד לפחות 768. אם המערה בגובה ארבע אמות – 2 מ' ועוד עובי הגג מטר, אז היא נכנסת לטווח 765-768 מ'. נשאר שם כאמה לעובי גג הנקבה. אל המערה ירדו כ- 3 מ' במדרגות. ואולי היה מבנה מעליה.

מה קרה אתו? [Dio Cassius](#) כותב שבזמן מרד בר כוכבא, *the tomb of Solomon, which the Jews regard as an object of veneration, fell to pieces of itself and collapsed.*

כנראה המבנה והגג של המערה קרסו ומילאו את חלל המערה. אבל הכוכים בסלע מן הסתם שרדו. השערה שלי שבגג הנקבה במרחק כ- 16 מ' מן הפיר ישנו פתח אל המערה שדרכו יצאה הטומאה.

מאחר ובתוספתא הוזכר קבר חולדה, נתייחס אליו. הקבר נמצא בהר הזיתים בבית פרטי, בפינה דרום-מזרחית שלו. מתוך קואורדינטות של הבית ומקום הקבר בתוכו נתן לשאר את קואורדינטות של מרכז הקבר, 223281.3, 631764.35. הקבר נמצא מחוץ לירושלים ולא כדברי תוספתא. וי"ל שגבולות ירושלים אמורים היו להגיע לתחום הר הבית העתידי של 3000 על 3000 אמה. גבול מזרחי שלו נמצא בקו אורך 223290.43, 9.13 מ' מזרחה מן הקבר. לכן היתה המחילה מן הקבר מזרחה אשר הוציאה את הטומאה. אבל קדרון נמצא מערבה מהר הזיתים! וי"ל שהר הזיתים דרום-מזרחה מן הקבר יורד בתלילות אל נחל קדרון. לכן הדבר נחשב כאילו המחילה מוציאה טומאה אל קדרון.

5. קשר בין קברי דוד לחומת נחמיה

קברי דוד מוזכרים בנחמיה ג' ט"ז "אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור עד נגד קברי דוד ועד הברכה העשויה ועד בית הגברים". לפי חשבוננו במאמר [חומות נחמיה](#), נחמיה בן עזבוק בנה קטע 21-22. קואורדינטות שלהם במאמר 21: 695.06/508.4, 22: 679.49/424.83. מספר ראשון קו רוחב ושני קו אורך ברשת ישראל הישנה. אנחנו משמיטים מספר אלפים 631 בקו רוחב ו- 221 בקו אורך. כדי להגיע לנקודה 21 יש לחשב נקודה 20 בגבול מערבי של תחום 3000 אמה וכנגד גבול מערבי של בריכת חזקיה. במאמר 20: 759.71/563.58. כדי להגיע לנקודה 20 יש להתחיל

מנקודה 13 במרכז שער קיפונוס פנימי ולמדוד משם 4 קטעים של 85 מ' בניצב לכותל מערבי, דהיינו בזווית 10.5522 מעלות דרומה מן המערב. מקבילים נקודה 17. נקודה 20 נמצאת בקו רוחב של 17, כאמור בגבול מערבי של תחום 3000 אמה. יש לציין שקו 13-17 לא תואם את קו החומה של סוף בית שני. באמת לא מצאו את החומה אבל משערים שהיא היתה צמודה לקשת וילסון מצפון והלכה בתחילה בניצב לכותל מערבי ואחר כך הלכה בזווית של כ- 25.5 מעלות דרומה מן המערב. יתכן שבהמשך מערבה היא השתלבה בקו תיאורטי 13-17-20. לפי חשבון מעודכן ברשת ישראל החדשה נקודה 20: 760.53/564.08. [נקודה 21](#) 698.07/506.43. היא נמצאת במרחק 85 מ' מנקודה 20 על קו חומה חיצונית, בפינה צפון-מזרחית של מגדל האמצעי (ראה [תמונה מוגדלת](#)). נקודה 22 681.64/423.03. היא נמצאת במרחק 85 מ' מנקודה על 21 על קו ישר ממנה לבליטה של כותל הקדום W2A (ראה פרק 3).

כפי שרואים, אין הבדל גדול בין קו 21-22 ישן לקו החדש. כמו במאמר חומות נחמיה, קטע 21-22 מחולק לחמשה קטעים שווים של 17 מ' וכנגד כל אחד מהם היו בזמן שלמה אולמות כמו שמסומן בשרטוט. ההבדל העיקרי כעת לעומת המאמר הקודם הוא בכך שקבר דוד נמצא לא מול פינה דרום מערבית (נקודה 22) אלא מול פינה צפון-מערבית של בית הגברים- נקודה ב' בשרטוט. יתר על כן, מתקיים כאן מופת הבא: משולש 21-ב-קבר דוד הוא משולש פיתגוראס 4,3,5 כפול 17 מ'.

נבדוק את העניין. קטע 21-ב לפי הגדרה הוא 4 פעמים 17 מ' או 68 מ'. מנקודה ב' נעביר ניצב לקו 21-22 באורך 3 פעמים 17 מ' או 51 מ' (זהו 100 אמות של 51 ס"מ). מתקבלת נקודה **734.97.429.85** לעומת קבר דוד שחשבנו בפרק 4: **734.99/429.89** בחישוב ראשון ו- **734.99/429.31** בחישוב שני. יש כאן מופת שחישוב ראשון (ויש לסמוך עליו יותר כי קבר אהרן לא נמדד כראוי) נותן התאמה מופלאה.

כעת נוכל להסביר את הפסוק בנחמיה. לפי הפשט הוא מגיע תחילה נגד קברי דוד, אחר כך לבריכה העשויה ואחר כך לבית הגברים. לכן קברי דוד אמורים להיות צפונה מבריכה העשויה. אבל מאחר ומרחק מנקודה 21 לקברי דוד שווה למרחק עד נקודה הסופית 22 והוא רואה מנקודה 21 את הקטע מבית גיבורים לקברי דוד בניצב למבט שלו אל נקודה 22, לכן הוא מזכיר את קברי דוד בתחילה. ואחר כך מזכיר מה הוא פוגש בדרך: תחילה בריכה העשויה ואחר כך את בית הגברים.

הסברנו במאמר על חומות נחמיה שבית הגברים זהו ביתו של שלמה כנגד הפסוק "הנה מטתו שלשמה ששים גברים סביב לה לגברי ישראל". הוא היה הולך לביתו מאולם הכסא דרך חצר אחרת וכאשר היה מגיע לגבול ביתו, היה רואה מולו את קבר דוד אביו ונזכר במה שצווה אותו לפני מותו כמו שכתוב במ"א ב' ב'-ד'.

בשרטוט שלנו אולמות של שלמה צמודים לקו 21-22. אבל קו זה מסמן את הגבול החיצוני (מערבי) של חומת העיר. לכן האולמות היו מן הסתם צמודים לחומה מבפנים כמו בריכה העשויה. והיו עומדים על סלע במפלס כ- 767 מ'. אזור מצפון לבריכה נחצב יותר מאוחר עד מפלס של כ- 764 מ' ולא נשאר זכר למבנים של שלמה. מקום בו היה ביתו של שלמה חבוי מתחת למתחם קישלה ולא נחפר מעולם.

נשים לב שהברכה העשויה (גם החלק החשוף היום) נכנסת לחצי תחום של בית הגבורים. על כן, בית שלמה לא היה קיים בזמן שחצבו את הברכה. ויתכן שחזקיה בנה את ביתו מדרום לברכה. ואולי הורדוס אשר רצה להדמות למלכי יהודה גם הוא בנה את ארמונו באותו מקום סמוך לברכה. ושלושת המגדלים אותם מתאר יוסף בן מתתיהו במלחמות ה' ד' ג' - פצאל, הפיקוס ומרים, יש לזהותם בהתאם עם מגדל דוד, מגדל אמצעי ומגדל הדרומי הידועים. המגדל הדרומי סמוך לברכה העשויה מצפון. לפי יב"מ (פסוק 176) ארמון הורדוס היה צמוד למגדלים אלו מדרום. הדבר תואם את הצעה שלנו שהארמון היה צמוד לברכה מדרום.

6. נקבה בגבעה דרום מזרחית ("עיר דוד")

לעומת טענה שלנו שנקבת חזקיה נמצאת בגבעה צפון-מערבית של העיר, ישנה נקבה מפורסמת בגבעה דרום-מזרחית הנקראת היום עיר דוד. אורכה 512 מ' והיא מביאה מים ממעין לברכת שילוח. במאמר על [חומות נחמיה](#) בסוף עמ' 25 כתבנו שנקבה זאת היא מעשה ידיו של שלמה וברכת שילוח הנ"ל היא ברכת שלמה. את "בית המלך העליון אשר לחצר המטרה" בנחמיה ג' כ"ה ייחסנו לשלמה. סברה שלנו היא ששלמה בנה אותו עבור אלף נשותיו (למעט בת פרעה) ולשם כך הוא עשה שם ברכה. את בית המלך העמדתו במקום כנסיה ביזנטית מעל הברכה. בכתובת השילוח כידוע לא מופיע שם חזקיה. לכן נתן לייחס אותה לשלמה. אבל לאחרונה לפי טענת פרופ' גליל ואלי שוקרון, במקום לוח ריק בפתח תעלה IV ב"בחדר העגול" נמצאו שרידי כתובת מחוקה- המכונה כתובת מס' 3. בעזרת צילומים טובים, גליל הצליח לקרוא אותה ועוד כתובות אחרות. [בסרט](#) הוא מפרסם את הכתובת במלוא:

1. חזקיהו בן אחז מלך יהדה
2. עשה את הברכה ואת התעלה
3. בשנת שבע עשרה בשני ברביעי
4. למלך חזקיהו, בא המלך
5. את המים העירה
- בנקבה הלך המלך
6. את המים לברכה
- ויך את הפלשים
7. מעקרון ועד עזה
- וישם שם את חיל הארב של
8. צבא יהדה
- ושבר את המצבה וכתת הנחשתן
9. והסר הבמת וכתת האשרה
- חזקיהט המלך
10. צבר בכל האצרותיו ובבית י-ה-ו-ה
11. כסף רב וזהב
- בשמים ושמן טב

לפי כתובת זאת אין ספק שנקבה היא מעשה של חזקיה וזה היה בשנה 17 שלו. לפי מ"ב י"ח י"ג סנחריב עלה על ערי יהודה בשנת ארבעה עשרה לחזקיה. מפלה שלו היתה בניסן, כנראה בתחילת שנת 15 של חזקיה. לכן חזקיה עשה את הנקבה שנתים אחרי מפלת סנחריב. אם כך הדבר, מי עשה את הנקבה בעיר העליונה?

נשים לב שבכתובת זאת לא מוזכר מעיין גיחון. כמו שמציין גליל, הפסוקים הם מקבילים לפסוקים במ"ב כ' כ'. בפרט, הפסוק "עשה את הברכה ואת התעלה" זהה לפסוק כ' כ' "עשה את הברכה ואת התעלה" והמשך "ויבא את המים העירה" כתוב בשורה 5. כל זה היה אחרי מפלת סנחריב

לעומת זאת בדברי הימים ב' פרק לב כתוב:

- (א) אַחֲרֵי הַדְּבָרִים וְהָאֵמֶת הָאֵלֶּה בָּא סִנְחַרִּיב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר וַיָּבֹא בִיהוּדָה וַיִּסֶּן עַל-הָעָרִים הַבְּצֻרוֹת וַיֹּאמֶר לְבָקְעָם אֵלָיו:
(ב) וַיֵּרָא יְחִזְקִיָּהוּ כִּי-בָא סִנְחַרִּיב וּפָנָיו לְמַלְחָמָה עַל-יְרוּשָׁלַם:
(ג) וַיִּנְעֹץ עִם-שָׂרָיו וַיִּגְבְּרוּ לְסָתוֹם אֶת-מִימֵי הַעֵינֹת אֲשֶׁר מִחוּץ לָעִיר וַיַּעֲזְרוּהוּ:
(ד) וַיִּקְבְּצוּ עִם-רֹב וַיִּסְתַּמּוּ אֶת-כָּל-הַמַּעֲיָנוֹת וְאֶת-הַנְּחָל הַשּׁוֹטָף בְּתוֹךְ-הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבֹאוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר וּמִצָּאוּ מַיִם רַבִּים:

כל זה היה לפני בא סנחריב! ובמלחמות ה' ז' ג' כתוב "וטיטוס העביר את צבאו אל המקום הנקרא מחנה אשורים, אחרי שכבשו את כל הכר עד נחל קרדון וקרב כמטחוי קשת אל החומה השנייה להשתער עליה במהרה". מכאן ברור שמחנה אשורים היה בצפון ירושלים. באותו זמן מעין גיחון המקובל זרם בתעלה II אל בריכת חמרא (על כך נדון בהמשך) והיה מוגן וגם רחוק מאד ממחנה אשורים. לכן "הנחל השוטף בתוך הארץ" הוא לא נחל השוטף בנקבת חזקיה התחתונה וגם לא בתעלת II אל בריכת חמרא. אלא היה מקור מים בעיר העליונה והוא גיחון העליון.

ומהו "שוטף בתוך הארץ"? בתוך-פרושו "באמצע". וכן "ועץ החיים בתוך הגן" (בראשית ב' ט') תרגם אונקלוס "ואילן חייא במציעות גנתא". ועל זה כתוב בירושלמי (חגיגה א') "מאיכן את מודד מן החומה או מן הבתים תני שמואל מן השילוח וישילוח היה באמצע המדינה". ולמד מן הפסוק "שוטף בתוך הארץ". ומה פרוש באמצע המדינה? כבר הסברנו בתחילת פרק 2 שגיחון העליון נמצא על ציר סימטריה מזרח-מערב של בית המקדש. וזהו אמצע המדינה. וגם ציר הקברים שעליו הוא עומד נחשב לציר אורך עיקרי של ארץ ישראל והוא דרך אתרים בה עלו המרגלים (ראה מאמר על מהלך המרגלים תחילת פרק ב')

שאלת ירושלמי היתה על המשנה, "כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלם להר הבית". מהיכן בירושלים הוא מודד מרחק להר הבית שאותו מרחק הילד לא יכול לעלות? והתשובה היא: מכנגד השילוח. לפי חשבוננו (ראה שרטוט) גיחון עליון הוא עין תנין בנחמיה ב' י"ג (תנין הוא נחש אשר הולך על גחון), נמצא בקו אורך של שער אשפות. זאת נקודה 19 בחומת נחמיה. עליה נאמר בנחמיה ג' י"ג "ואלף אמה בחומה עד שער השפות". ובמאמר על חומות נחמיה בפרק 3.2 התברר שזהו מרחק לאורך החומה משער הישנה הוא שער קיפונס הפנימי עד שער האשפות. אב בא עם ילד מצפון ונכנס לעיר דרך שער אשפות. עד כאן הוא יכול לרכב על חמור. אבל מכאן הילד נדרש לעלות עד גבול הר הבית המקודש של 500 על 500 אמות ברגליו. והמופת שזהו מרחק סטנדרטי של אלף אמה. נציין

שמעין שילוח המקובל לא נמצא באמצע המדינה בין שמדובר בנביעה המקורית שלו בין בנביעה בברית שילוח וכן אין שום מופת לגבי מרחק ממנו להר הבית.

אבל בהמשך הפרק בפסוק ל' כתוב "וְהָיָא יְחִזְקִיָּהוּ סֵתֵם אֶת־מוֹצָא מִיָּמֵי גִיחֹן הָעֵלְיוֹן וַיִּישָׁרֶם לְמִטָּה־מַעְרָבָה לְעִיר דָּגִיד וַיִּצְלַח יְחִזְקִיָּהוּ בְּכָל־מַעֲשָׂהוּ". פסוק זה כתוב אחרי מפלת סנחריב ואחרי שיהי לו "עושר וכבוד הרבה מאד וכו'" וכן כתוב בכתובת 3 לעיל. מאידך, תחילת הפסוק "והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון" חוזר על מה שנאמר כבר בפסוק ד'. האם למעשה היו שני שלבים, אחד סתימת המעיין כדי שלא יזרום החוצה ושני אחרי מפלת חזקיהו? או, בסיכום כל המעשים, הכתוב חוזר אחורה ומשלים את הסיפור אשר כולו היה לפני מפלת סנחריב?

בכל מקרה היו פה שני מעשים. אחד הוא חציבת הנקבה הידועה אחרי מפלת סנחריב ועליה כתוב בכתובת 3 ובספר מלכים ב' ושני סתימת גיחון עליון בעיר עליונה ו"יישרם למטה מערבה לעיר דוד". תיאור זה מתאים באופן מושלם לתעלה שציירנו מגיחון עליון לנקודת פיצול ליד הכנסייה ומשם לפיר. זהו כמעט קו ישר אחד והוא הולך דרום-מערבה לכיוון מגדל דוד שהוא עיקרו של עיר דוד. וגם אולמות של שלמה בקטע 21-22 וקבר דוד בקישלה דרכו עוברת התעלה נחשבים לחלק של עיר דוד. לעומת זאת, נקבת חזקיהו הידועה היא הפך מקו ישר. ואף אחד לא טוען שמגדל דוד- ביתו של דוד המלך, היה ליד בריכת השילוח המקובלת. להפך, אילת מזר היתה מחפשת את מצודת דוד בחלק עליון של הגבעה, צפונה ממעיין גיחון.

7. בריכה תחתונה ובריכה עליונה

לפי טענתנו חזקיהו גם חצב את הבריכה העשויה ואליה הגיעו מי גיחון עליון ואילו היציאה בקישלה היתה בשביל ויסות עודפי מים. האם יש רמז לבריכה זאת בתנ"ך פרט לספר נחמיה? כן, כתוב בישעיהו כ"ב י"א "וּמִקְנָהוּ עֲשִׂיתֶם בֵּין הַתְּמָתִים לְמִי הַבְּרִכָּה הַיְשָׁנָה וְלֹא הַבְּטָתֶם אֶל־עֲשִׂיָּהּ וַיִּצְרָה מֶרְחֹק לֹא רְאִיתֶם". מקוה זאת הבריכה העשויה שהיא לא עמוקה כי מים היו מכסים אותה עד גובה כ- 90 ס"מ שמספיק לטבילה בישיבה. ומהו "בין החמתים" - אלו שתי חומות שמקיפות את עיר דוד, מערבית היא חומה הראשונה המסומנת בתור W2 על ידי ראם ומזרחית שהלכה לאורך גבול מערבי של תחום 3000 אמה של הר הבית שדברנו עליה בפרק 4. ומהי "ברכה הישנה"? זאת בריכת השילוח המוזכרת בנחמיה ג' ט"ו, בדרום בריכת חזקיהו (ראה [שרטוט והרחבה](#)). ומיהו "עשיה"? זהו קב"ה אשר יצר את מקור מים בירושלים העליונה כביכול נגד חוקי הטבע. (אנחנו לא נדון כאן בכל מערכת מים אשר היתה שם ואשר מופיעה בשרטוט).

אבל שני פסוקים לפני כן כתוב בישעיהו "ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה התחתונה". האם היתה בריכה נוספת? ונראה לי שפסוק זה מדבר על אותה בריכה העשויה אלא הוא מתייחס למצור של נבוכדנצר בזמן צדקיהו. וגם כל הפסוקים לפני כן ומדברים על מצור זה כמו שפירש רש"י שם וישעיהו אמר אותם בנבואה. לעומת זאת סנחריב לא הבקיע את החומה לפני מפלתו. "תקבצו את מי הברכה" - יונתן תרגם "וּכְנִישְׁתּוּן יַת עֲמָא לְמִי בְּרִיכְתָּא אֶרְעִיתָא", קבצו אנשים שם כדי

לחזק את החומה. אכן הברכה העשויה גובלת בחומה הראשונה. אם דרומה לברכה העשויה היה בית המלך אז מובן מדוע כשדים בחרו להבקיע את החומה דוקא שם מול הברכה.

בפסוק י"ב ישעיהו מוכיח את חזקיהו על עשיית בריכה זאת והובלת מים מברכת השילוח אליה. ועל זה אמרו בגמרא (ברכות י' ע"ב) "ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. על שלשה הודו לו: גנז ספר רפואות - והודו לו, כתת נחש הנחשת - והודו לו, גירר עצמות אביו על מטה של חבלים - והודו לו. ועל שלשה לא הודו לו: סתם מי גיחון - ולא הודו לו, קצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור - ולא הודו לו, עבר ניסן בניסן - ולא הודו לו. מכאן נראה שעשיית הברכה ותעלה אליה מגיחון עליון נעשו ביחד, לפני בוא סנחריב. פעולה זאת לא דורשת עבודה גדולה כמו חציבת נקבת חזקיהו הידועה ונתן היה לעשותה בפרק זמן קצר.

לעומת הברכה התחתונה, שלש פעמים בתנ"ך מוזכרת הברכה העליונה: במ"ב י"ח י"ז, בישעיהו ז' ג', ובישעיהו ל"ו ב'. פסוק ראשון ואחרון מדברים על אותו דבר:

"וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־פָּרְתָן וְאֶת־רַב־סָרִיס וְאֶת־רַב־שָׁקָה מֶן־לְכִישׁ אֶל־הַמֶּלֶךְ חֲזַקְיָהוּ בְּתֵיל כְּבֹד יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲלֵהוּ וַיָּבֵאוּ יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲלֵהוּ וַיָּבֵאוּ וַיַּעֲמֵדוּ בְּתַעֲלַת הַבְּרָכָה הָעֲלִיּוֹנָה אֲשֶׁר בְּמִסְלַת שְׁעֵה כּוֹבֶס".

פסוק שני מדבר על שליחות של ישעיהו אל אחז

"וַיֹּאמֶר יְקֹנָן אֶל־יִשְׁעִיָּהוּ צֹא־נָא לִקְרֹאת אֶחָז וְשָׁאֵר יָשׁוּב בְּנֵה אֶל־קֶצֶה תַעֲלַת הַבְּרָכָה הָעֲלִיּוֹנָה אֶל־מִסְלַת שְׁעֵה כּוֹבֶס".

כנראה זאת נקודה מאד חשובה. תנ"ך הוא ספר נבואי ולא מספר דברים בעלמא, שהיה מקום בו כבסו בגדים ולידו קרו דברים גורליים. לכן הצעה שלי ששדה כובס הוא כינוי לבית מקדש אשר מכבס עוונות ישראל. וכן "לבנון" בדברים ג' כ"ה הוא כינוי לבית מקדש כי הוא "מלבין עוונותיהן של ישראל" (יומא ל"ט ע"ב). ומסילת שדה כובס הוא ציר סימטריה של בית המקדש המכוון 5.971 מעלות צפונה מן המזרח. הברכה העליונה היא בת זוגה של הברכה התחתונה שהיא בת זוגה של הברכה הישנה. והיא בריכת השילוח. ומהי התעלה? זאת התעלה שהביאה מים ממעיין לברכת שילוח. וקצה התעלה הוא מעין עצמו. לכן בהכרח המעיין הוא גיחון עליון והוא סיפק מים לברכת שילוח. וחזקיהו העביר מים אלו דרך נקבה תת קרקעית שעשה לברכה התחתונה. ולפני כן, מים זרמו ממעיין לברכת שילוח באופן גלוי.

כעת נתבונן ב**שרטוט מוגדל**. מסומנת בו התעלה. חומה הצהובה אשר יוצאת ממגדל דוד צפונה ואחר כך מזרחה ושוב דרומה זאת חומת מילוא אשר בנה שלמה. המעיין נמצא מחוץ לחומה. עליה מנשה הוסיף אשר הקיפה את צפון העיר ובכלל זה את המעיין. (כתבנו על חומה זאת **במאמר המשך** בפרק 16.2.5). מעיין זה היה ניסי ועליו נאמר בישעיהו ח' ו'

יַעַן כִּי מָאֵס הָעָם הַזֶּה אֶת מִי הַשְׁלִיחַ הַהֲלָכִים לְאֹט וּמַעֲשֵׂה אֶת־רָצִין וּכְוֶן־מִלְּהֵו

כלומר, בחר בהנהגה כוחנית במקום הנהגה רוחנית ניסית. בזמן ששליחי סנחריב באו לירושלים, התעלה היתה גלויה והם עמדו על קצה התעלה במקום המעיין. חזקיהו מיד אחרי זה סתם את המעיין והתחבר אליו מתחת לאדמה ובכך ביטל את הנס הגלוי. וכנראה אחז חשב לעשות אותו דבר. וישעיהו הוכיח אותו על כך.

8. איך מים הגיעו להר הבית

זאת שאלה קשה. בסוף בית שני היתה כנראה קיימת אמה עליונה מברכת שלמה דרומה מבית לחם אשר לפי סברה הגיעה לברכת ממילא (החיבור לא נמצא) ומשם לברכת חזקיה. מברכת חזקיה המים יכלו ללכת לאורך חומה צפונית ראשונה עד שער קיפנוס בצינור לחץ או על גבי מוליך מים עילי. אבל בבית ראשון אמה זאת לכאורה לא היתה קיימת. לפי הגמרא ביומא ל"א ע"א מי עין עיטם הגיעו למקוה של כהן גדול על גבי שער מים למפלס 23 אמות מעל ריצפת העזרה. זהו מפלס 753.57 מ' מעל פני הים. גם לולאי מקוה זה, שלמה עשה ים בגובה 5 אמות אשר היה מונח על גבי שוורים בגובה כ- 3 אמות. זהו מפלס 745.92 מ'. כתוב בירושלמי (יומא ג' ח') שים היה לרחצה לכהנים ואמת המים מושכת לו מעיטם. כמובן, אם היה מעין גיחון עליון במפלס של כ- 765 מ' אז אין כאן קושיה. אבל אחרי שחזקיה סתם את המעיין והעביר מימיו דרומה, איך המים זרמו להר הבית? יתכן שהוא לא ביטל לגמרי את ברכת שילוח וחלק ממי מעיין זרמו לברכה זאת ומשם להר הבית כמו בעבר. אבל יתכן שהוא עשה תעלה מזרחה כמו שמצאו בנקודת פיצול. ומשם דרך שער ברקלי להר הבית. ואז התעלה המזרחית היא גם כן מעשה של חזקיה.

האם קיום מעיין בעיר עליונה לא יתכן בדרך טבע? בירושלים ישנם שטחים נרחבים בגובה מעל 765 מ' עד גובה כ- 820 מ' ליד בנייני האומה. מי גשמים נספגים באדמה וזורמים בשכבות אטומות למים. כעיקרון שכבות אלו יכולות ליצור סיפון יורד ועולה ולחץ מים בהן נקבע על ידי מאגר עליון. גם לולא סיפון, פינה צפון-מערבית של העיר העתיקה מתחברת לרחוב יפו במפלס 787 מ'. כמובן נדרשת השגחה פרטית שמים אלו יגיעו לנקודה מסוימת ובכמות סבירה. אולי על זה רומז הפסוק בישעיהו כ"ב י"א "וְלֹא הִבְטָחְתָּם אֶל-עֲשִׂיָּהּ וַיִּצְרָה מִרְחֹק לֹא רְאִיתָם", שמים למעיין גיחון עליון הגיעו מרחוק.

9. השלמת הדיון אל מערכת מים בגבעה דרום-מזרחית

כפי שכתבנו בפרק 1, את בנית הסכר בברכת חמרא יש לייחס לשלמה ולכן הברכה בתקופת בית שני היתה נקראת על שמו. לברכה זאת גם מוליכה תעלה II. אשר גרוסברג פרסם בשנת תשע"ב [מאמר](#) חשוב על שני מפעלי חזקיה. הוא אכן שם לב שהיו שני מפעלים אלא לפי דעתו שניהם בגבעה דרום-מזרחית. המפעל הראשון הוא הוספת חלק דרומי של תעלה II. מפעל זה היה לפני מפלת סנחריב ומפעל השני הוא חציבת נקבה הידועה. מקובל שחלק עליון של תעלה II נעשה בתקופת ברונוזה אמצעית וחלק דרומי יותר מאוחר. מאחר וזהינו את המפעל הראשון של חזקיה בעיר עליונה אז אין לייחס לו את השלמת תעלה II. לכן סביר ביותר ששלמה אשר בנה את הסכר, דאג לכך שמי גיחון (תחתון) יגיעו אליו ולא סמך על מי גשמים בלבד.

לשם מה שלמה עשה את הברכה? זאת ברכת אגירה עמוקה ולא נתן לטבול בה. היא מוקפת 15 שורות מדרגות משלוש רוחות. מדרגות אלו שמשו לשיבה. נתן להושיב עליהם אלף איש. אנשים היו יושבים ונהנים מיופי של בריכה. מייחסים אותם לתקופה הרודיאנית. אבל מתחת למדרגות אלו ישנן מדרגות יותר קדומות. יתכן שבזמן קדום שלמה עשה שם מדרגות כדי שישבו שם אלף נשים שלו. ובית המלך העליון אשר לפי חשבוני היה במקום כנסיה ביזנטית היה בית לאלף נשותיו.

לשם מה חזקיה עשה את הנקבה הידועה שלו? מפעל זה לא קשור למלחמה עם אשור. בליס ודיקו חשפו שם [ברכה](#) גדולה. נראה שזאת בריכה מקורית או לפחות במידות מקוריות. רוחב שלה

ממערב למזרח 22.86 מ' כנגד 45 אמות הארץ של 51 ס"מ שהם 22.95 מ' ואורך מדרום לצפון 21.50 כנגד 45 אמות של 48 ס"מ שהם 21.60 מ' (הערה: נמדד בעזרת שרטוט וקני מידה בו. אין לצפות שם לדיוק של סנטימטרים. הם כותבים שרוחב 75 רגל - 22.86 מ' ואורך 71 רגל - 21.64 מ' וכנראה עיגלו לרגלים שלמים). אורך 45 אמות הוא 7 קנים של 9 אמות. קנה זאת מידה סטנדרטית, 30 קנים שווים ריס של 270 אמה. לפי בליס עומק הבריכה משפתה 1.75 מ' כגובה אדם. אבל מסומנות אצלו בפינה דרום-מערבית שלש מדרגות מתחת לריצוף. מתחתית מדרגות עד תחתית הבריכה הפרש גובה (לפי שרטוט) 1.15 מ'. אם מדרגות ירדו למפלס שפת הבריכה המקורית אז עומק הבריכה היה כ- 1.15 מ'. עומק זה מאפשר טבילה נוחה.

לאחרונה במחקרי עיר דוד 20 התפרסם מאמר של זנטון ואחרים על חפירות אחרונות בברכת סילואן. בשכבה הקדומה ביותר היא שכבה 7 נתגלה בצד דרום מערבי של הבריכה שער בעל שני פתחים המחולקים על ידי אומנה ברוחב 1.65 מ'. החוקרים לא יודעים לשם מה עשו שני פתחים. אפשר להסביר שבפתח מזרחי נכנסו טמאים שבאו לטבול ובפתח מערבי יצאו טהורים אחרי הטבילה. והפרדה היתה על מנת שטמאים לא יגעו בטהורים. אחר כך טהורים המשיכו מערבה אל מדרגות אשר עולות צפונה מצד מערבי של הבריכה. בשכבה יותר מאוחרת פתח מזרחי של השער נסתם והעלו את מפלס הריצפה. זה כנראה שלב ביזנטי. אותם כמובן לא הטרידה נגיעת טמאים.

גם מצד מזרחי של הבריכה יש מדרגות שעולות צפונה. שתי הדרכים המערבית והמזרחית אחר כך מתלכדות לדרך רחבה. מדוע היה צורך בשתי דרכים? אולי בדרך מזרחית עלו אלו שטבלו בבית מבעוד יום והם יכלו להיכנס בו ביום לעזרה. אלו שטבלו היום נקראו טבולי יום ולא יכלו להיכנס אף לעזרת נשים. אולי טהורים לגמרי נכנסו להר הבית דרך שער משולש המזרחי וטבולי יום נכנסו דרך שער הכפול המערבי יחד עם אבלים ומנודים.

מכאן מתבקשת המסקנה שחזקיה עשה את הנקבה לצורך בריכת טבילה לעולים להר הבית. ועל זה לא דרשו אותו לגנאי. ובמ"ב כ' כ' ובכתובת 3 לעיל מעשה זה נחשב לשבח. בנוסף גם חזקיה נהנה ממנה כי בריכה היתה סמוכה מדרום לבית המלך אשר נקרא בנחמיה ג' כ"ה "בית המלך העליון אשר לחצר המטרה". זאת החצר ובית המלך בירמיהו ל"ב ב' "וירמיהו הנביא היה כלוא בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה". מדוע נקרא בית מלך יהודה ולא בית צדקיהו? כי היה בית מלכי יהודה הרבה לפניו. (הערה: מדוע בית מלך זה נקרא בנחמיה עליון? ראה תירוץ שלנו במאמר על [חומות נחמיה](#) בסוף פרק 3.4). וראה שיחזור שלנו של חומת נחמיה [במפה הדרומית](#). שער המטרה הוא שער שמצא בליס סמוך לפינה 37. חצר המטרה נמצאת צפונה ממנו וכוללת את בריכת חמרא היא בריכת שלמה. כנראה זהו בור אליו זרקו את ירמיהו (ירמיהו ל"ח ו'). כתוב שם "וישלכו אתו אל הבור וכו' אשר בחצר המטרה". משמע שזה היה בור ידוע בה' הידיעה. באותו זמן לא היו בו מים אלא טיט. אכן הוא נראה כמו בור, עמוק ולא בריכה שנתן לרדת אליה. אחרי שהוציאו את ירמיהו משם, הוא ישב בחצר המטרה בתחום קטן צפונית לבור ודרומית לבריכת שילוח.

מאיפה תושבי גבעה דרום מזרחית היו שואבים מים? הם לא הלכו דרך ארוכה לבריכת שילוח או בריכת שלמה אלא שאבו מים מפיר וורן. פיר זה היה מחובר למעיין שילוח על ידי תעלה VI. גרוסברג [במאמרו](#) (עמ' 88) דן בתעלה זאת ומבחין בה שני שלבים. שלב קדום שבו תעלה זאת הביאה מים לפיר וורן בלבד ושלב מאוחר יותר אותו הוא מייחס לחזקיה, שבו הגביהו את תקרת המנהרה ואליה התחברה מנהרה VIII היא נקבת חזקיהו. בשלב ראשון מפלס מים בפיר היה 2.5 מ' יותר גבוה אבל גם בשלב שני המים הגיעו לתחתית הפיר ונתן היה לשאוב ממנה. אני מייחס את השלב הראשון לשלמה. הזכרנו בפרק ראשון שלש דגימות אשר נלקחו מתחת למגדל המעיין. שנים מהם 2720, 21 BP ו- 2650, 22

(הראשון עץ מפוחם והשני צמח חד שנתי) שייכים לזמן של שלמה (לפי תיארוך תורני) ושלישי עצם 2800,30 קודם לו. לפרטים ראה [מאמר](#). המחברים מעלים אפשרות שכל המגדל נבנה בתקופה זאת או שהוא עבר אז שיפוץ. מאחר ושכבות מיד מתחת לשכבה עליונה נתנו זמנים מתקופת ברונזה תיכונה כאלף שנים לפני שכבה אחרונה אז יותר סביר שמגדל נבנה בברונזה תיכונה ועבר שיפוץ בזמן שלמה כעבור אלף שנה. ושיפוץ זה כנראה קשור לחציבת תעלה VI והוספת קטע דרומי לתעלה II ובנית הסכר.

רייך ושוקרון במאמר [חפירות חדשות במדרון המזרחי של עיר דוד](#) מציינים קושי בשאיבת מים מפיר וורן ושוללים עצם שימוש בו. יש לציין שמלאכת שאיבת המים לא נעשתה על ידי בנות ירושלים אלא היה תפקיד של נתינים אשר ישבו בעופל בסמוך לשער המים כמו שכתוב בנחמיה ג' כ"ו. והם כנראה עשו כל העבודות הקשות של חציבת מנהרות ובריכות. נתן לבנות מתקן פשוט מעץ כדי לשואב מים בקלות מתחתית הפיר ולהעביר אותם למרזב אופקי אל קצה מערבי של מנהרה אופקית- ראה סימון על גבי [שרטוט](#) הפיר מן המאמר. נתן לתקוע קורה אופקית בכתלים של סלע מעל מרכז הפיר ולהעביר מעליה חבל עם דלי. בנוסף עושים מרזב מעץ בגובה מתאים סמוך לקו אנכי של חבל. הדלי יורד לתחתית הפיר ומתמלא. ואז מושכים את החבל. כאשר תחתית הדלי מגיעה כנגד תחתית המרזב, מושכים את החבל מעל הדלי עם חבל נוסף אשר קשור סמוך לידית הדלי ולא עובר מעל הקורה. ואז תחתית הדלי נתקלת בקצה המרזב ונשפכת אליו. הצעה שלנו תואמות את שתי אפשרויות של מפלס המים, קו כחול מפלס המים בתעלה II וקו אדום 2.5 מ' יותר למטה מפלס המים בנקבה. את המים אוספים לכלי קיבול גדול ומשם מעברים אותם לבור אגירה כגון Pit L145 שמוזכר במאמר על תיארוך של הסכר. זמן שלו 2672,18 BP מתאים מצוין לתקופת שלמה לפי תיארוך התורני: 835-795 לפנה"ס.